

קטעים מחידושי הרא"ה למס' פסחים מארכיון גירונה ליאור יעקובי

מתוך הכריכה של ספר נוטריון עתיק בגירונה (הדפים נמצאים בארכיון ההיסטורי של ג'ירונה, בתיק המסומן: 11, 14, תודות להוסטא רביס מונטסראט ואספיראנסה ואלס פוג'ול, מהארכיון, עזרא שבט ועידן פרץ מהספרייה הלאומית, ירושלים) הוצאו קטעי דפים פגומים מאוד. אבל יש חלקים שעדיין אפשר לקרוא בלי טיפול. זיהיתי שיש כאן פירוש לא מוכר על פרק ראשון של מס' פסחים של אחד מן הראשונים מבית מדרשו של הרמב"ן. לא הצלחתי לזהות את המחבר עד שהגעתי לדף אחד שכנראה יצא מן המעבדה הפוך. כל הדיו עבר לדף המקביל בהפרדת הדפים על ידי מומחים בגירונה..

Fragment Hebrew, G. 11, 14

הדפים היו מודבקים בתוך הכריכה למעלה משש מאות שנה. הפכתי את התמונה וקבלתי תמונה זו:

Fragment Hebrew, G. 11, 14 (4)

בשורה 7, על יד הקטע האדום:

"כתב אדני זקני ר' זרחיה הלוי ז"ל הא דתנו אין בודקין לאור החמה"...

וכלשון זו בדיוק מייחס רבנו אהרן בן יוסף הלוי מברצלונה (הרא"ה, התחלת האלף השישי, סוף המאה השלש עשרה למנינם) לסבו בעל המאור בציטוטים בשמו בשיטה מקובצת! ובהקדמתו לפירושו על הרי"ף הוא כותב:

... על כן היתה עלי אחי ר' יהושע הלוי בן אדני אחי ורבי פנחס הלוי זצ"ל (לדעת י' תא-שמע ר' פנחס הוא מחבר ספר החינוך, אבל י' שפיגל לא קיבל את דעת תא-שמע בעניין, ואכ"מ), בקש למצוא דברי חפץ והפיל תחתנו לפני לפרש לו הלכות רבנו יצחק אלפסי זצ"ל שהם כמו תלמוד קטן, וחכמי הדורות אשר לפנינו ישאלו בהם כאשר ישאל איש בדבר האלהים, לגודל מעלת הרב הגדול אשר חברים, עד **שאדני זקני הרב ר' זרחיה הלוי ז"ל** חבר עליהם ספר נכבד הנקרא ספר המאור, דקדק אחריהם והשיב עליהם, ומורי הרב ר' משה זצ"ל [=הרמב"ן] בא אחריהם להעמיד דברי רבינו יצחק אלפסי זצ"ל שהיה עמוד הימני פטיש החזק.

בהמשך, בהבאת ההשגות על הרז"ה שבספר מלחמות ה', הוא מתייחס למחברו, הרמב"ן, כ'רבנו נ"ר' כנראה, עוד סימן מובהק של רבנו אהרן הלוי. לכן יש לקבוע בלי שום ספק שקטעים אלו הם מפירוש הרא"ה. האי גברא רבא היה נצר ממשפחה מיוחסת מגירונה. הוא היה לפי דבריו תלמיד מובהק של הרמב"ן (יש לציין שבתוך הדפים שהותאו **מאותו כרך**, זהיתי דף אחד שהוא פירוש הרמב"ן למס' נדה. הרי שהקטעים מתאימים לאותו בית מדרש. במקביל במאמר הבא שלי כתב יד שזהיתי כחיבור על חלכות ברכות של תלמיד הרשב"א, הדפים היו משולבים עם דפים רבים שלכתב יד של תורת הבית של הרשב"א. הרי, אותו בית המדרש.) הריטב"א מתייחס אליו בתדירות כרבו המובהק. הוא היה בר פלוגתא של הרשב"א.

למרות המצב הגרוע של הנייר, נראה שיש כאן עבודת העתקה של סופר מקצועי, ולא 'אוטוגרף'. אכן, מתוך מקום אחר בקטעים אלו מוכח שזה עבודת סופר מעתיק, מפני שקטע אחד הכפיל הסופר מחמת הדומות ואחר כך מחק. ברור שזה מתאים לחיבורי הרא"ה מפני שידועים שהם זכו להעתקה ופרסום, לפחות בקטלוגיה (ראה במבוא של חידושי הרא"ה מס' ברכות, מה' אהבת שלום, עמ' 15).

תמצא כאן העתקה חלקית של הפירוש הרא"ה לפסחים, הנמצא בקטע ג'ירונה

על פירושי הרא"ה למס' פסחים שנאבדו

חידושי הרא"ה על מס' פסחים עמדו לפני הריטב"א, תלמיד הרשב"א, הר"ן, הנמוקי יוסף והרשב"ץ כנראה.

לפני כ-150 שנה יש עדיין עדות על כתב יד שלם של החיבור. ראה במבוא לפירושי הרא"ה למס' ברכות (מהד' אהבת שלום, תש"ס, הע' 36. שם מסומן שבפירושו לברכות הרא"ה עצמו מתייחס לחיבור זה, וכנראה גם לחיבור על הרי"ף למס' פסחים. על רגל אחת נראה שכאן לפנינו החידושים, ולא פירוש לרי"ף).

"שבהסכמת הגרי"ש נטאנזאהן (בעל שו"ת שואל ומשיב) לספר ברכה משולשת, ווארשא תרכ"ג, שמנה שם מבחר כתבי יד שרכש הגביר ר' אברהם יעבץ ושברצונו להוציאם לאור, וביניהם מנה את חידושי הרא"ה על מס' פסחים וגיטין, אולם לא יצאה מחשבתו לפועל, ואבד מאיתנו חיבור חשוב זה במלחמה העולמית, וחבל על דאבדין".

לדעתו של המו"ל ר' משה בלוי, הפיסקה המודפסת בסוף ספר המכתם על מס' פסחים (מה' בלוי, ניו יורק תשכ"ב, אמ' קה-קח, ובסוף הערה 212 שם) בשם 'תלמיד הרמב"ן', גם היא מן חידושי הרא"ה (וכן דעת בלוי מובאת בהקדמת ר"א ליכטנשטיין ז"ל לחידושי הר"ן על מס' פסחים, מה' מוסד הרב קוק, עמ' 9). אכן, ברור שקטעים אלו הם מן הרא"ה, ולא ברור אם הם מחידושו או מפירושו להלכות הרי"ף. ומוטל עלינו לחקור את היחס ביניהם לקטעים האלו החדשים. בינתיים לא מצאתי שהקטעים השרידים דנים באותן סוגיות.

ישנם הרבה חיבורים של הרא"ה הידועים לנו שנאבדו. (ראה את הרשימה במבואות לחידושי הרא"ה לברכות, מהדורות אהבת שלום, תש"ס.) נראה לי שכמות החיבורים שנאבדו עולה על כמות החיבורים ששרדו בידינו. לכן, בכל ספרות התלמודית הנגלית מעתה בקטעי ג'ירונה, יש לקחת בחשבון האפשרות שלפנינו מהחיבורים האבודים של הרא"ה.

בעזרת השם, נזכה על ידי חקירת כתבי יד גירונה לעוד גילויים משמחים, והחזרת עטרת רבנו הרא"ה לראשו, וגם שאר גדולי התורה, ראשוני חכמי קטלוניה, הן הידועים לנו והן שנשכחו מאתנו. יהי רצון שיחיו שוב דבריהם, בכותלי בית מדרשינו.

חידושי הרא"ה למס' פסחים בתוך כריכת ספרי גירונה

ליאור יעקבי

הקטע מן הפירוש עם הערות

בחרתי לפרסם קטע זה מפני שהוא הקטע שמתוכו ניתן לזהות את מחברנו, הרא"ה. רב עמל יגעתי בפענוח הקטע הקצר הזה ובשיחזור הקטעים החסרים על פי השוואה עם המקורות שציטט רבנו, ועל פי סברה שלי הקטן, לפי עניות דעתי. רובם ככולם של השחזורים הם מוכרחים. רק בסוף השלמתי יותר על פי סברה, ושם סימנתי בהערות במקום. גם חלק מן ההעתיקות עצמם הם מסופקים, ולא סימנתי אותם כדי שלא להכביד על הקורא. בכל אופן, המעיין מוזמן להיעזר עם הצילום עצמו, ואם הבין אחרת, אשמח לקבל את האמת ממי שאומרה. נראה לי שאם טעיתי בהעתקה או בשחזור, לא טעיתי ברעיונות הגבוהות של הרא"ה, אלא בניסוחו הספציפית. ואם כן, אני מבקש סליחה מרבנו, שלא התכוונתי אלא לכבודו.

Gi 11,14 (4)

: כ {תב} הרב אדני זקני
{ר'} זרחיה הלוי ז"ל¹ הא דתנו אין בודקין ל {א לאור} החמה² לא {תימא ה"מ}
ביום ש {לש} ה עשר שיש לו לבדוק ליל {י"ד אלא אפי' } בי"ד {ומפורש}
בירושלמי ולא לאור החמה וכי יש חמה {בלילה} הדא אמרה אפי' {י'
ביום צריך לבדוק לאור הנר³ וזה דאינו צריך לפנים דבלאו {הכי}
איכא למשמע מינה מגמרין⁴ מדאמר' עלה האי אור החמה היכי
דמי אילימ' בחצר והאמר' רבא ח {צר} אינה צריכה בדיקה מפני שעורבין
מצויין שם אלא באכסדרה וה {אמר ר' } בא אכסדרה לאורה נבדקת
ואסיקנא בארובה ולצדדין אלמ' אפי' ב {יו} ם צריך לבדוק לאור {הנר}
{הא} י לישניה לא דייק⁵ דאמר' אפי' בי {ד} {משמע} אפי' בי"ד והוא הדין {לי"ג}
{אב} ם ל {לב} ודקה ביום י"ג אפילו לאור ה {נר} אינו רשאי לפי

- 1 המאור הקטן מסכת פסחים דף ד עמוד א: "הא דתניא אין בודקין לאור החמה לא תימא ה"מ בי"ג שיש לו לבדוק ליל ארבעה עשר אלא אפי' בי"ד ומפורש בירושלמי לא לאור החמה וכי יש חמה בלילה אלא תפתר בשלא בדק הדא אמרה אפילו ביום צריך לבדוק לאור הנר".
- 2 תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ז עמוד ב: "תנו רבנן אין בודקין לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר".
- 3 תלמוד ירושלמי (ונציה) מסכת פסחים פרק א דף כז טור א /ה"א: "וצריך לבדוק לאור הנר נישמענה מן הדא אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור הכוכבים אלא לאור הנר ניחא לא לאור הלבנה ולא לאור הכוכבים אלא לאור חמה וכי יש חמה בלילה הדא אמרה אפילו ביום צריך לבדוק לאור הנר ..."
- 4 תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ח עמוד א: "האי אור החמה היכי דמי אי נימא בחצר האמר רבא חצר אינה צריכה בדיקה מפני שהעורבין מצויין שם אלא באכסדרה האמר רבא אכסדרה לאורה נבדקת לא צריכא לארובה דבחדר ודהיכא אי לבהדי ארובה היינו אכסדרה אלא לצדדין".
- 5 רבנו חזון כהן לדברי הר' זרחיה הלוי לעיל בשורה 3. נראה מלשונו כאן שרבנו לא הבין שסבו הרז"ה מתיר בדיקה ביום י"ג למעשה – כלומר שהבעיה היא רק בניסוח של הרז"ה שלא הזהיר בדבריו ורמז לקולה זו שאינה נכונה גם לדידה. וכן אפשר להבין את דברי רבו הרמב"ן שכתב שלרז"ה כאן יש "לשון מעוקם", אבל ראה את דברי המלחמות בהערה למטה ודברי הב"ח כאן בהמשך. יותר נראה שדוקה הרא"ה היה דן את סבו לכך זכות ולא רבו הרמב"ן שאת דרכו רבנו מעבד כאן ומפשיר. אם כנים דברינו, הבנה זו של רבנו היא בניגוד להבנת הר"ן בדעת הרז"ה. גם מרן הב"י בס' תלג, צירף את הרז"ה למחנת המקילין ביום י"ג עם הרב המגיד משנה. ברם, לפי הב"ח אין להסיק מסקנה זו כלל מדברי הרז"ה. וכן כתב הב"ח באורח חיים סימן תלג: "וזה לשון בעל המאור הא דתניא אין בודקין לאור החמה לא תימא הני מילי בי"ג שיש לו לבדוק ליל(י) י"ד אלא אפילו בי"ד ומפורש בירושלמי וכו' ונראה מדברי הר"ן שמפרש דבריו דביום י"ג רשאי לבדוק לאור הנר ובאור החמה קאמר דלא מיבעיא דבי"ג אינו רשאי מאחר שלא עבר זמן עיקר מצות בדיקת חמץ לאור הנר שהרי ליל י"ד עדיין לפניו הוא אלא אפילו בי"ד וכן נראה מדברי הרמב"ן שפירש דברי הרז"ה כמו שפירש הר"ן ולעניות דעתי נראה שגם דברי הרז"ה אפשר לפרשן בדרך שפירשנו דברי רבינו ומה שכתב לא תימא וכו' הכי פירושו לא תימא דביום י"ג קאמר דאין לבדוק אפילו לאור החמה ומכל שכן לאור הנר דלא אלא יבדוק ליל י"ד שהוא עיקר זמן הבדיקה ומינה אבל בי"ד עדיף טפי לבדוק לאור החמה זה אינו אלא אפילו בי"ד אין לבדוק אלא לאור הנר אבל בי"ג אפילו לאור הנר נמי לא ועל זה כתב ומפורש בירושלמי וכו' הכל כמו שפירשתי למעלה בדברי רבינו ולפי זה מתיישב לשונו שאמר לא תימא הני מילי בי"ג שיש לו לבדוק בליל י"ד דמשמע בפשיטות דסבירא ליה דביום י"ג אין לו לבדוק כלל אלא יש לו לבדוק דוקא בליל י"ד וק"ל".

{שאו}ר הנר יפה לבדיקה בלילה {כן כתב מור} י רבנו נ"ר⁷:
 <... ..> בית לחברו בי"ד⁸
 <... ..> {ס} מוך לפסח
 <... ..> ד"ד <... ..>

6 השיחזורים של הטקסט בשורה זו הם קשים
 7 אולי 'רבנו ז"ל'. אבל יותר נראה: 'נ"ר' = נטריה רחמנא = ישמרהו השם. הרי חיבור זה נמנה בין החיבורים שכתב רבינו עוד בחיי רבו הרמב"ן. ברור שכאן הרא"ה מיחס לספר מלחמות ה' של הרמב"ן, מסכת פסחים דף ד עמוד א: אמר הכותב וכי היאך עלה על דעתו לומר כן והלא בגמ' העלוה לצדדין ולא נפיש בהו אורה וצריך נר ומה שאמר דאפילו בארבעה עשר הוא לשון מעוקם אלא דוקא בי"ד אבל בי"ג אף לאור הנר אינו בודק ביום מדרב נחמן דאמר בשעה שבני אדם מצויין בבתייהם ואור הנר יפה לבדיקה כלומר להמתין עד ארבעה עשר שחרית אינו רשאי מפני שבני אדם מצויין בבתייהם בלילה ואם בא להקדים נמי בשלשה עשר אינו בודק מפני שאור הנר יפה לבדיקה בלילה ומפורש הוא בירושלמי ורבינו ז"ל לא כתב דברים הללו (משם) מפני שהם פשוטין בגמרא שלנו ולפיכך הוצרכתי לכתוב זה".
 8 את שלושת השורות האלו לא הקלדתי אלא להשלים את העמוד ולהראות שרבנו אכן סיים את הסוגיא ועבר לעניין אחר.